

1. CONCEPTES BÀSICS

1.1. Definició del concepte violència contra la parella

Entenem per **violència contra la parella (VCP, en endavant)** 'qualsevol acte envers la parella o l'exparella que té com a resultat, o és probable que tingui com a resultat, danys o patiments físics, sexuals o psicològics. Inclou –però no es limita a– actes de violència física, violència psicològica, violència sexual, comportaments controladors, les amenaces dels actes esmentats i la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant en la vida pública com en la privada.'

En aquesta definició s'exclouen totes les violències (contra les dones) que no s'exerceixen en l'àmbit de la parella perquè comporten un marc conceptual diferent i perquè difícilment serien abordables pels serveis d'atenció a les drogodependències, sense menystenir la importància d'aquestes violències i del seu abordatge. D'altra banda, **la definició no es limita a la violència exercida contra les dones** o a la violència exercida estrictament per raó de gènere perquè inclou la violència exercida contra els homes o en parelles homosexuals, i es manté el gènere com a perspectiva principal d'anàlisi i d'intervenció.

No obstant això, aquesta guia es centra especialment en els casos en què la violència cap a la parella és exercida per l'home contra la dona amb la intenció de controlar i dominar-la, sota una lectura androcèntrica i sexista del rol masculí, ja que aquesta és la variant de VCP més habitual. Parlem, per tant, d'una forma d'exercir **violència masclista**.

Per a l'abordatge de la VCP en els CAS és especialment important distingir entre dos tipus de VCP. D'una banda, hi ha la **violència sistemàtica**, exercida de manera continuada i coercitiva dins d'una relació de desigualtat de poder amb l'objectiu de controlar la parella i mantenir la desigualtat, i de l'altra hi ha la **violència situacional**, exercida de manera puntual només en moments de conflicte o baralles que, en molts casos, poden estar relacionats amb el consum de la substància i l'estil de vida del qual formen part, sense que hi hagi una desigualtat de poder constant en la relació ni un patró de control i coerció cap a la parella. En molts casos, la violència situacional és també **simètrica** o encreuada; tots dos membres de la parella exerceixen la violència indistintament, sense que hi hagi un major poder o control d'un sobre l'altre.

A la taula 1 hi ha alguns indicadors que ajuden a fer aquest diagnòstic (Johnson, 2008; Kirkwood, 1999), tot i que no són determinants i estan subjectes a excepcions:

Taula 1. Indicadors per distingir violència sistemàtica i violència situacional

1.1.1. Violència sistemàtica /patró de control i coerció/	1.1.2. Violència situacional /sense relació de desigualtat/
• Sol ser més greu. • Sol augmentar amb el temps. • L'agressor i la víctima són clarament identificables. • La víctima sol tenir por i sentir-se atrapada. • L'agressor habitualment nega la violència. • La dominació i el control sobre la parella són efectius. Se solen donar alguns dels indicadors següents: ◦ Amenaces i intimidacions freqüents. ◦ Degradació de la víctima. ◦ Cosificació de la víctima (control sobre l'aspecte físic i el cos, moviment, relacions, etc.). ◦ Privació de complir necessitats bàsiques, diners, contacte social. ◦ Sobrecàrrega de responsabilitats (tant pràctiques com emocionals). ◦ Distorsió i qüestionament continu de la realitat subjectiva de la víctima ("llum de gas").	• Sol ser més lleu i menys freqüent. • No sol augmentar amb el temps. • Pot ser mútua (simètrica); la distinció no és sempre tan clara. • No hi sol haver por ni sensació d'estar atrapada. • Hi sol haver un cert reconeixement i penediment per part de qui agredeix. • Normalment, no hi ha dominació o control efectius.

Per recollir la informació corresponent podem estudiar, per exemple:

- *Qui exerceix violència i en quines situacions (Qui comença? Com l'exerceix ell i com l'exerceix ella?, etc.)*
- *Quins sentiments provoca la violència?*
- *Història de violència en la parella (si sempre ha estat igual...).*
- *Ell o ella són violents en altres contextos?*
- *Com es prenen les decisions en la parella quan no hi ha episodis de violència?*

1.2. Quines són les diferents manifestacions de violència contra la parella? */adaptat de Carmona et al., 2000/*

1.2.1. Violència física

Definició: Qualsevol acte de força intencionat **que provoqui o pugui provocar** danys físics a la persona agredida, i fins i tot la mort.

Exemples: Donar cops (amb la mà, el puny, el peu, instruments o armes), empentes, mossegades, cremades, estirades de cabells, estrangulacions, etc.

1.2.2. Violència sexual

Definició: Imposició a la persona d'un acte sexual **en contra de la seva voluntat**, amb independència de si s'ha utilitzat la força física o no.

Exemples: Violació: penetració per via vaginal, anal o bucal amb l'òrgan sexual o amb qualsevol altre objecte extern o part corporal sense consentiment de l'altre. Altres agressions i abusos sexuals (amb contacte físic o sense): obligar a actes degradants o humiliants, a masturbar-se o a mantenir relacions amb terceres persones, a tenir relacions sexuals sense preservatiu; tocaments no consentits; insultar durant el coit quan és desagradable per a la persona, obligar-la a exercir la prostitució, mutilacions sexuals, etc.

1.2.3. Violència psicològica

Definició: Conductes d'abús intencionades, que es mantenen en el temps i que **afecten la integritat psíquica i emocional**, la dignitat com a persona. Tenen un objectiu de control, submissió i imposició de comportaments. Sol ser el tipus de violència més difícil de detectar.

Exemples: Violència emocional: desvalorar-la com a dona i/o persona mitjançant humiliacions, insults, amenaces; obligar-la a fer coses que no vol; menysprear-la, culpar-la de tot, burlar-se'n, privar-la de llibertat i abandonar-la, acusar-la de deslleial i traïdora, fer-la sentir inútil, confondre-la amb arguments contradictoris, fer manifestacions de gelosia infundada, etc. Violència social / ambiental (privació d'espai propi, intromissió en la intimitat de l'altre i falta de respecte pels seus objectes personals): revisar els calaixos i altres coses privades, obrir cartes personals o escoltar els seus missatges telefònics, perseguir-la, no permetre que es vegi amb determinades amistats o familiars, fer soroll excessiu en moments de descans de la parella, etc. Abús econòmic com a forma de control de l'autonomia: impedir l'accés als diners, impedir prendre decisions sobre els diners, apoderar-se i controlar béns econòmics o materials, exigir explicacions de despeses, impedir treballar, o al contrari, obligar la parella a treballar i apoderar-se dels diners que guanya.

1.3. La relació entre el consum i abús de substàncies i la violència contra la parella

El consum abusiu d'alcohol i altres substàncies i els comportaments violents, concretament la violència de gènere en la parella, han estat reconeguts com a greus problemes psicosocials, sanitaris i jurídics des de fa molts anys (WHO European Centre for Environment and Health, 2005). Les opinions de la població en general (CIS, 2001, 2005) i dels professionals que treballen amb les dues problemàtiques (Sánchez Pardo *et al.*, 2004) indiquen que hi ha una relació entre els dos fenòmens.

El consum d'alcohol o altres drogues tant en els efectes aguts (intoxicació) com en els patrons més crònics (addicció, dependència) que tenen, s'associa a la violència en les relacions afectives tant a l'hora d'exercir-la com de patir-la (Klostermann i Fals-Stewart, 2006). Un creixent nombre d'estudis empírics corrobora aquesta relació amb diferents mostres.

Estudis basats en estadístiques criminals i en enquestes representatives de la població indiquen que entre una quarta part i una tercera part dels actes de violència contra la parella s'exerceixen havent begut alcohol, i que una part més petita de les víctimes també havien begut quan van ser agredides (Leonard, 2001; Finney, 2004; Kaufman Kantor i Straus, 1990). Concretament a l'Estat espanyol, una enquesta representativa arriba a la conclusió que el consum d'alcohol o d'altres drogues multiplica per factors d'entre 3 i 9 la probabilitat tant d'exercir com de patir violència en la parella (Sánchez Pardo *et al.*, 2004).

De les investigacions fetes en serveis especialitzats podem arribar a la conclusió que entre el 40% i el 80% de les persones ateses en serveis de drogodependències exerceixen o reben violència en la família o en la relació de parella, segons diferents estudis (Bennet i Williams, 2003; Murphy *et al.*, 2001; per a una revisió Fals-Stewart i Kennedy, 2005). Les dades sobre el percentatge d'homes atesos en serveis de rehabilitació per violència de gènere amb problemes d'abús d'alcohol o d'altres drogues són molt semblants, entre el 30% i el 70% segons els diferents estudis (Bennett i Williams, 2003; Moore i Stuart, 2004), pel qual alguns investigadors (Irons i Schneider, 1997) suposen que es tracta de diferents mostres de la mateixa població (o dels mateixos homes que acudeixen a diferents serveis).

Recentment, dos amplis estudis metanalítics han resumit de manera estadística les recerques sobre la relació entre la VCP i el consum d'alcohol (Foran i O'Leary, 2008) o d'altres drogues (Moore *et al.*, 2008).

Foran i O'Leary (2008) resumeixen 47 estudis publicats entre 1980 i 2006 respecte a la correlació entre el consum d'alcohol i la VCP i respecte a diferents variables moderadores que hi podrien influir. Els autors van detectar una correlació mitjana entre l'exercici de la violència física i el consum d'alcohol de $r = .23$ pels homes ($n=20.155$) i de $r = .14$ per a les dones ($n=3.003$).

Moore *et al.* (2008) analitzen els resultats de 96 estudis publicats entre 1966 i 2005 i d'altres d'inèdits sobre la relació entre indicadors del consum de drogues (ús, abús, dependència, problemes) i diferents tipus de VCP (física, psicològica, sexual, mixta). Els resultats principals de la relació entre el consum de drogues (tant per a la víctima com per a l'agressor) i la violència en la parella (exercida tant per homes com per dones, consumidors o no) són els següents: la grandària mitjana de l'efecte sobre totes les drogues i tots els tipus de violència era $d=0,32$. La droga més relacionada amb la VCP era la cocaïna ($d=0,45$), seguida del policonsum o consum mixt ($d=0,38$), la marihuana ($d=0,22$), altres estimulants ($d=0,19$), al·lucinògens ($d=0,12$), sedatius i ansiolítics ($d=0,10$) i opiàcis ($d=0,04$). Per tipus de violència, la més relacionada amb el consum de drogues era la psicològica ($d=0,42$), seguida de la física ($d=0,33$), la mixta ($d=0,31$) i l'abús i coerció sexuals ($d=0,28$).

Podem resumir, doncs, que hi ha una correlació empírica entre el consum i l'abús de substàncies i la VCP que fa necessari que s'abordi els serveis d'atenció a les drogodependències. Per guiar aquest abordatge, però, es requereix una explicació teòrica d'aquesta correlació empírica.

1.4. Un model de la relació entre el consum i l'abús de substàncies i la violència contra la parella

La majoria dels estudis i models revisats sobre la relació entre els dos fenòmens (Ponce, Geldschläger i Ginés, 2009) es limitaven a un o pocs factors, amb un cert reduccionisme teòric. Quan pensem en un model complex d'interpretació i comprensió sobre la relació entre el consum i l'abús de substàncies i la violència exercida en l'àmbit de la parella, no podem perdre de vista que aquest model constitueix una mena d'abstracció i sistematització que busca fer comprensible la presència de dues problemàtiques fortament entrelaçades, però certament no causals una de l'altra. Per evitar equívocs i reduccionismes, considerem important desenvolupar, explicitar i aclarir certes perspectives o punts de partida del model que proposem:

- **Una perspectiva constructivista evolutiva:** parteix d'una apreciació diferent del subjecte epistèmic (subjecte que coneix) enfront de la "realitat". Aquesta apreciació canvia de la condició d'observador neutre i passiu enfront dels determinants del món a la d'un subjecte proactiu que es posiciona en el món, cosa que suposa una percepció diferent de la problemàtica (violència i consum de substàncies) i dels actors que hi estan involucrats.
- **Una perspectiva de gènere:** té en compte les diferències de sexe, socialitzades i integrades en la identitat de gènere a través de la cultura, inherents a les conductes violentes o a l'abús de substàncies.
- **Una perspectiva orientada als processos personals:** implica l'apreciació del fenomen dins del desenvolupament d'una pràctica de vida, i no com un fet aïllat, descontextualitzat i desvinculat de l'experiència i la història de la persona.

A partir d'aquests pressupòsits es defineix el desenvolupament d'un procés integrat i dinàmic de les problemàtiques de consum i abús de substàncies

i la violència de gènere en l'àmbit de la parella. En primer lloc, és important assenyalar que cal considerar totes dues problemàtiques com a:

- a) Processos independents que es gesten, es desenvolupen i s'articulen paral·lelament o per separat, encara que poden tenir un origen comú.
- b) Interrelacionades, a través de factors mediadors que facilitarien el pas d'una problemàtica a una altra (vegeu la figura 1.4).

Per tant, en una primera via, la concurrència d'un procés o episodi de violència i un procés o episodi d'alcohol o altres drogues es pot produir paral·lelament i independentment arran d'un procés evolutiu vital amb factors i processos comuns de risc per a tots dos fenòmens.

Com podem veure a la figura 1.4, una segona via per produir una concurrència del consum de substàncies i de la violència és la que porta d'un procés o episodi a l'altre, a través de factors i processos mediadors. Aquí entrarien tots els factors proposats pels diferents models teòrics i en els diferents nivells d'anàlisi, per tal d'explicar una relació directa entre el consum de substàncies i la violència, i viceversa.

En l'annex 1 hi ha una explicació més detallada del model i es recullen, ordenats pels diferents nivells d'anàlisi (biològic, psicologicorelacional i sociocultural), els principals factors comuns de risc perquè un mateix procés evolutiu pugui desembocar en un procés o episodi d'abús d'alcohol o altres drogues i, paral·lelament, en un procés o episodi d'ús de violència. De la mateixa manera, es descriuen els principals factors i processos mediadors que poden explicar com un procés o episodi de consum d'alcohol o altres drogues pot portar a un procés o episodi d'ús de violència, i a la inversa.

Figura 1.4. Model complex dels processos relacionats amb el consum de substàncies i la VCP

